

Зорица Радуловић

ФИГУРЕ ПОНАВЉАЊА У ПОЕЗИЈИ ЖАРКА ЂУРОВИЋА

»Из ових мисли треба некуд поћи
склонити се под шлем звука«.

Ж. Ђуровић

1. Ђуровићева поезија, без сумње, даје простора за најразноврснија истраживања а између осталог, или можда чак понајвише, управо за истраживања у домену језика, његове модерности и нове употребе¹. Евидентно је да су Ђуровићева трагања на плану лексике, на плану мелодиозности и ликовности стиха, и на плану необичне стилизације – резултирала стварањем пјесникова сопственог поетског гласа и самосвојног, препознатљивог поетског израза. Његов особен стваралачки поступак, организација језичког исказа, један умногоне нов однос према језику, инвентивност и неограничена слобода властитог говора – већ су били предмет наших истраживања². Но, комплексност Ђуровићева стваралачког поступка нуди заиста небројене могућности за освјетљавања и тумачења његова дјела са различитих аспеката. Са различитих аспеката и у домену истраживања свих тих лавирината пјесникова језика и виртуелности његове.

У овом прилогу пак опредјељујемо се за *фигуре понављања* с

---

¹ Слободан Калезић у тексту *Синудија о синџализму* с правом истиче да “Ђуровић посједује и његује ону врсту афинитета која значи надвлађивање, превазилажење већ познатог и освојеног”. (*Гласник*, ЦАНУ, Подгорица, 2002, 148)

² Видјети: *Аудијивни и визуелни ефекти у поезији Жарка Ђуровића и Мејџора и њени ишкови у поезији Жарка Ђуровића* у: З. Радуловић, *Алхемија ријечи*, Унирекс, Подгорица 2002.

намјером да истражимо у поезији Ж. Ђуровића све њихове типове, дакле, и оне основне и оне настале комбинацијама и, наравно, ефекте који се постижу употребом овог стилског средства.

2. *Фиџуре ѿнављања*³ се међусобно разликују према типу језичке јединице која се понавља. Тако се понављање остварује на фонетском нивоу, понављањем гласова чиме настају фонолошке фигуре (асонанца, алитерација, рима), на морфемском нивоу, затим на лексичком и синтаксичком нивоу и на текстуалном нивоу. Сва та понављања, осим за наглашавање, истицање поновљених језичких јединица, чиме се постиже већа експресивност таквих израза, служе и као кохезиони елементи текста. Понављања ријечи и група ријечи класификују се у различите стилске фигуре на основу локализације понављане лексеме или конструкције у већој јединици, дакле у реченици или у стиху, односно низу реченица или низу стихова⁴.

3. Већу експресивну вриједност и Ж. Ђуровић остварује овим стилским фигурама, које су везане за понављање истог елемента у стиховима, и то у различитим позицијама, чиме се уз експресивни истиче и метрички значај понављања. Тако код пјесника налазимо *анафору*, која представља понављање исте ријечи или скупа ријечи на почетку неколика стиха.

Руке своје сну предајеш.

Руке млечне. Ковитлачне као вирје.

Руке топле ко безмирје (Знакови, 87).

Оѿвори вратӣа и затвори врата за собом

Оѿвори вратӣа и затвори памћење (39)

Све шѿо дише случају чешља косу

Све шѿо дише боја дише сребром росу (174)

Наравно, сасвим извјесно је понављана ријеч или група ријечи и комуникативно и емоционално најистакнутија. На овај начин интензивираних ријечи постају значајне и упечатљиве, стварајући

³ О овоме видјети: Милош Ковачевић, *Стилска и грамашка стилских фиџура (Стилске фиџуре ѿнављања и линвиска шексиа)*, "Кантакузин", Крагујевац, 2002, 287-319.

⁴ У овом раду, наравно, истражујемо фигуре понављања које се остварују у стиху и низу стихова. О понављањима у прозном тексту и њиховим стилским ефектима видјети: Љубомир Поповић, *Понављање речи ради стилској ѿјачања значења*, Наш језик, XVII, св.3, Београд, 1969. Љ. Поповић, *Понављање ѿочейној реченичној члана као стилско средство за истицање*, Наш језик, XVI, св. 1-2, Београд, 1967; З. Радуловић, *Обликовање шексиа-реѿеѿиција (ѿнављање) у: Језик и стил Чега Вуковића*, ИТП Унирекс, Никшић, 1994.

снажну експресивну слику.

3.1. И редупликација везника испред хомофункционалних синтаксичних јединица, што се остварује као полисиндетска анафора, у великој мјери налази израза у Ђуровићевој поезији.

Тамо облаци не гоне један другога
Ни рука не пушта голуба у небо
Ни мирис се не залеће у плодну метафору
Ни висине не чезну за кочоперним ждралом

(Агресија, 139)

Каг ноћ не би свој корен знала
Каг би лозинке својих стража побркала
Каг би ноћ била неноћ без зуба и злобе
 Можда бих имагинирао пресек прохујалог доба

(Прустовска еквиваленција духа, 98)

Извјесно је да понављани везник добија и интензификаторску функцију, али и стављањем испред сваке од координираних јединица истиче значај сваког од чланова координираног низа.

4. И *еџифора*, као понављање ријечи или група ријечи на крају два или више стихова, је заступљена у Ђуровићеву дјелу.

Из ове коже из ове коже *изићи*
 Зашто *изићи*? (113)

Рекли смо да је ноћ прошла *рекли смо*
 да ћемо поново доћи *рекли смо* (79)

У тишину трава *изићи*
 У песму *изићи* (113).

5. Једна од фигура понављања која има још већу кохезиону улогу од претходно наведених јесте *симплова*. Таква улога отуда што симплова претпоставља понављање ријечи на почетку и на крају два или више стихова, што значи да су искази обједињени понављањем језичких елемената сада у двије стиховне позиције (на почетку и на крају). У поезији Ж. Ђуровића ову фигуру биљежимо у следећим стиховима.

Напољу је наоблачен *дан*
Напољу је хладан *дан* (113)

Симплова, дакле, настаје уједињењем анафоре и епифоре и овдје

је сасвим извјесно да нужна структурно-лексичка подударност бар два језичка елемента, у двије позиције, готово предодређује и структурну подударност у врсти и распореду интерполираних језичких елемената између понављаних јединица⁵.

6. За разлику од симпложе, која се, како смо видјели, реализује у најмање два стиха, при чему се једна јединица понавља на почетку, а друга на крају стихова, једна друга фигура под називом *просајодоза* или *киклос* представља понављање унутар само једног стиха и то истих јединица. И ову фигуру налазимо код Ђуровића.

Рекли смо да је ноћ прошла рекли смо (79);
Засїмо немарни и немирни засїмо (79);
 Из ове коже не могу из ове коже (113);
Изићи из ове коже изићи (113).

7. У Ђуровићевим стиховима налазимо и *мезофору*, стилску фигуру која подразумијева понављање исте лексеме или синтагме на средини двају или више узастопних стихова. Дакле, она једино имплицитно наглашава јединицу у средишњем дијелу двају или више стихова.

Песник те *слике* слаже у метафоре
 После *слике* беже (83);

Над њиме *звезде* копитама разбијају плочник
 Распознајем *звезде* а где су коњаници (111).

Све има *свој језик*. И ведар дан. И ноћ,
 наглува. *Свој језик* има и цвет сна (83).

Потомцима *не осїа нишїа* до ноћи и мрза
 Јаој, *не осїа нишїа*. Ништа. Ништа (147)

8. Милош Ковачевић⁶ истиче да фигуре понављања нијесу равноправне, да су основне анафора, епифора и мезофора, док су остале (симпложа и просаподоза) својеврсна комбинација анафоре и епифоре. Но, број фигура које су добијене комбиновањем ових основних је знатно

⁵ М. Ковачевић, *нав. дјело*, 296

⁶ *Исїо*, 296

већи.

Једна од таквих, а за лингвистику текста најзначајнија фигура, јесте *анадиплоза* која представља понављање ријечи на крају претходног и почетку наредног стиха и која је наглашено заступљена у Ђуровићевој поезији. Највећи је број примјера управо са овом фигуром понављања.

Да отвори врата и затвори *ноћ*
Ноћ која ноћује у блискости чула (39)

Ове снове грли *ниска рима*
Ниска рима ил *ниска чаролија* (46)

Са обале гледам беспуће *валова*
Валова што своје срце стављају на туђу руку (82)

На прозору довршава *сан*
Сан јогунаст и расцветао (19)

Ти белог осмеха у сусрет ми *идеш*
Идеш и таму слутње разведраваш (24)

Ти сниш и *зриш*
Зриш у жару наручја (24).

Тера ме да тамо нађем разигране коштуе *бдења*
бдења са јутром у руци (25)

Јасно је да су два или више стихова у којима је реализована *анадиплоза* (или *еџианафора*) међусобно повезани ланчаном везом. Наиме, искази условљавају један другог тако што следећи излази из претходног, тј. следећи стих је уланчан са претходним посредством заједничког елемента што се јавља на крају првог и почетку следећег стиха⁷. Дакле, *анадиплоза* и понављање њоме остварено претпоставља принцип праве текстуалне везе, тј. принцип ланчане или линеарне везе.

9. Фигура која настаје комбиновањем основних фигура понављања је и *анаеџифора* и подразумејива понављање исте лексеме или синтагме на почетку једног стиха и крају наредног, што, дакле, претпоставља комбинацију анафоре и епифоре (за разлику од

⁷ Видјети: М. Ковачевић, *нав. дјело*, 297

анадиплозе, која је комбинација епифоре и анафоре). Анаепифора је рјеђе заступљена у Ђуровићевој поезији.

Ошвори враӣа и затвори памћење.

Усамљен очекујем да неко *ошвори враӣа* (39)

Рекли смо да је ноћ прошла *рекли смо*

Да ћемо поново доћи *рекли смо* (79)

Из ове коже не могу изићи

Не могу изићи *из ове коже* (113)

Можда потпаљује страх. *Можда*

Шири похлепу. *Можда!* (128).

Примјећујемо да само први од наведених примјера је илустративан искључиво са анаепифору, док у свим осталим имамо комбинацију фигура понављања па поред анаепифоре налазимо и просаподозу (повнављање на почетку и крају једног стиха) као и епифору (повнављање на крају двају стихова), што налазимо у другом и четвртном примјеру, или пак имамо комбинацију анаепифоре са андиплозом (повнављање на крају претходног и почетку наредног стиха).

10. Уочљиво је да се код Ђуровића врло често преплићу и комбинују различите фигуре понављања, чиме се, наравно, усложњава њихова стилистичка ефикасност. Јер, могућности позиционог комбиновања истоврсних елемената у два или више стихова су неисцрпне и на различите начине партиципирају у откривању разноврсних реализација ланчане везе међу тим стиховима.

10.1. Тако нпр. комбинацијом мезофоре и анафоре настаје *мезоанафора*. Претпоставља понављање исте језичке јединице на средини првог и на почетку наредног стиха. Налазимо је у примјерима.

Доба је лова. *Хӣјегох ре̄ћи*: прста на обарачу

Хӣјегох ре̄ћи: желење рике (125)

Срце *самује* на широком пропланку

Самује заробљено стрмом провалијом (9)

Белим даном сију *семе* црно

Семе безличних намера (147)

Нада дрхти ко што *дрхтӣе* клатна
дрхтӣе клатна а дрхте и дани (110)

10.2. А комбинацијом анафоре и мезофоре настаје *анамезофора* и подразумејева, дакле, понављање исте лексеме или синтагме на почетку првог и средини наредног стиха. Примјери:

Сеју све врсте мрака од којих ниједан
Да размине душу. *Сеју* змијске зубе (147)

Биљке додају зелене прсте сновима
Ах те руке ах те *биљке* срцолисне (150)

10.3. Даље, комбиновањем епифоре и мезофоре настаје епимезофора – понављање исте језичке јединице на крају једног и на средини наредног стиха. И овај тип понављања налазимо у Ђуровићевој поезији.

Можда снове натерао у *шеӣњу*
У далеку *шеӣњу* пустим друмовима (141)

Не оклевам да то чиним у помрчини *брӣа*
Где се легу молитве *брӣа* дуже траје (140)

Самотан и меланхоличан *дан*.
Са облачјем о рамену. *Дан* који се разбија (112)

10.4. Комбинација пак епифоре и мезофоре тј. *мезоеицифора* претпоставља понављање исте језичке јединице на средини првог и на крају наредног стиха. И њу налазимо међу нашим примјерима.

А где *изићи* из ове коже
Из ове коже где *изићи* (113)

Не могу *изићи* из ове коже
А где *изићи* (113)

10.5. Ђуровићева поезија на прави начин показује да су могућности комбиновања различитих фигура понављања неисцрпне, као и њихова улога у кохезионом устројству поетског текста. Навешћемо неке случајеве комбиновања и преплитања више фигура понављања.

Изићи из ове коже *изићи*
Изићи у тишину трава
 У тишину трава *изићи*
 У песму *изићи* (Кожа, 113)

У наведеном примјеру имамо комбинацију анафоре (понављање на почецима стихова), просаподозе (на почетку и крају једног стиха), анадиплозе (на крају првог и почетку наредног), епифоре (на крају стихова) и анаепифоре (на почетку претходног и крају следећег).

Или примјер:

Из ове коже не могу из ове коже
Из ове коже не могу *изићи*
 Не могу *изићи* *из ове коже*
 А где *изићи* (Кожа, 113)

Гдје имамо комбинацију анафоре, просаподозе и епианафоре.

Примјер:

А где *изићи* из ове коже
 Из ове коже где *изићи*
 Не могу *изићи* из ове коже
 А где *изићи* (Кожа, 113)

је илустративан за представљање комбинације мезоепифоре (понављање на средини претходног и крају следећег стиха) и епимезофоре (на крају претходног и средини следећег).

У стиховима:

Можда потпаљује страх. *Можда*
 Шири похлепу. *Можда!* (128)

се комбинују пресаподоза, епифора и анаепифора.

11. Код Ђуровића су честа и понављања једног стиха (рефрен) који се јавља као кохезиони елеменат и повезујући строфе остварује јединство на нивоу цијеле пјесме. За рефрен као текстуалну фигуру наводимо примјере:

Једнога дана кад будем мршав кад будем
 семе биљке кад будем напустио ум
 кад будем близак анархији труљења
 црви ће кроз моје органе проћи
 као што пролази помрчина кроз фосфор.

Једног дана кад будем мршав кад будем
 калуп за непомични мир
 кад будем хладан као штангла леда

Скити ће у мојој крви путовање окончати (183),

Једнога дана када будем мртв ав кад будем

дубље уронио у безгласје иловаче

Ветар ће казивати епитаф на језику свом (Мemento, 183)

И у пјесми *Море* налазимо рефрен јер свака од четири строфе завршава стихом:

E tornami a doler di mia sventura (151)

12. Дакле, све наведене фигуре понављања темеље се на редукацији језичких јединица. И као што смо видјели, и што је веома интересно, сви њихови типови и у свим могућим комбинацијама заступљени су у поезији Ж. Ђуровића. Према Лотману »Разноврсна понављања чине веома сложеним смисаоно ткиво које се намеће општејезичкоме ткиву и тиме ствара особену, само стиховима својствену конструкцију мисли.«⁸ Неспорно је да је и издашном употребом овога стилског средства, којим се постиже и већа експресивност поновљених израза (стилистичко-украсна улога), с једне стране, али имају и улогу кохезионих »обједињујућих« елемента, тј. начина везивања текста,« с друге – Ђуровић увелико допринио стилизацији властитог израза.

⁸ Ј. М. Лотман, *Предавања из структуралне поетике*, Свјетлост, Сарајево, 1970, 125.

